

KİT'LER VE ÖZELLEŞTİRME

Haydar İLKER

jeoloji Yüksek Mühendisi

KİT'LER VE ÖZELLEŞTİRME

1993 yılı» KİT'lerin tasfiyesinin ve/veya özelleştirilmesinin yoğun olarak gündeme getirildiği bir yıl oldu. İşin ilginç tarafı bu konu iktidar partilerinin, ana muhalefetin ve medyanın birleştikleri nadir hedeflerden biri haline geldi. Bu birleşmenin verdiği güçle, kamuoyu oluşturabilecek tüm araçlar tek yanlı bir şekilde kullanılarak, özelleştirmenin ülke sorunlarını çözebilecek yegane yöntem olduğu sürgit vurgulandı. Bunu doğrulayabilmek için; Kamu Sektörünün verimsiz çalıştığı, kaynak israfı yaptığı, dünya'da yaşananların bu yargıyı doğruladığı, ülkemiz'de de KİT etkinliğinin azaldığı, KİT açıklanının çoğaldığı* bunun da enflasyon ve istikrarsızlığa neden olduğu gibi, bir dizil kuramsal ve ampirik "kanıt" ortaya konuldu,

"Kanıt" olarak ortaya konulanlar, ciddi bir çalışma sonunda mi ortaya konuluyor, yoksa İdeolojik bir tercihin önyargıları mı?

Bu yazıda, gelişmiş ülkelerde, az gelişmiş ülkelerde ve Türkiye'de KİT'lerin nasıl ortaya çıktığı, gelişme süreçleri ve şu andaki konumları ortaya konulup» KİT'lere yönelik suçlamaların ne denli bilimsel olup olmadıkları, özelleştirmenin ne anlama geldiği her türlü önyargıdan uzak olarak Melenmeye çalışılacaktır. Yazının tek amacı, konunun bir bütünlük içerisinde tartışılabilmesine yardımcı olabilmektir. Alternatif ne olmalı başlıklı son kısım kişisel görüşleri ifade etmekte olup tartışmaya açıktır,

KAVRAM OLARAK KİT

Genelde, kamu kaynaklarını kullanarak mal ve hizmet üretimi yapan, işletmecisi kuruluşları temsil eden Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), ülkemiz mevzuatında çok çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır^ 1)

GELİŞMİŞ ÜLKELER'de KİT'ler, Bu tür ülkelerde KİT sisteminin oluşturulmasının siyasal, ekonomik ve sosyal nedenleri vardır.

İngiltere'de KİT'lerin ve Kamu Sektörünün boyutları, işçi partisinin iktidarda olduğu dönemlerde (1945-51, 1964-69,1974-79) gelişmiştir. Özellikle 2.Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirilen devletleştirme uygulamalarının hızı daha sonra iktisadi ve siyasi nedenlerden dolayı kesilmişse de, aynı çizgi devam ettirilmiştir. 1983 sonu itibariyle müesseseler hariç 51 ana kamu kuruluşu mevcuttur ve oldukça geniş bir yelpazede (temel hizmetler,haberleşme,ulaştırma,imalat sanayii,enerji ve madencilik,fnans,kültür) faaliyette bulunmaktadırlar.

Fransa'da 1936'da yönetime gelen Halk Cephesi dönemindeki uygulamalar, savaş soması Ulusal Direniş Konseyi'nin önerileri doğrultusunda yapılan uygulamalar ile 19S1-82 sosyalist-komünist koalisyonun uygulamaları tipik örneklerdir*

İdeolojik olarak Devletleştirmeye ve KİTlere karşı olan sağ yada muhafazakar hükümetler, ekonomik sorunlara pragmatik (faydacı) çözümler bulabilmek için, devlet müdahalesine başvurarak yeni yeni KİTler oluşturmuşlardır. Örneğin İngiltere'de sağ hükümetler çelik sektöründe kısmi bir özelleştirme gerçekleştirebilmişlersed, kamunun özel sektör üzerindeki sıkı denetimi korunmuştur. Karayolu taşımacılığın da, kamu taşıt parkının önemli bir bölümünün Özel sektöre devri sağlanmadığı için, yeni bir kamu işletmesi kurulmuştur,Bazı seyahat acentalarının ve bira fabrikalarının özelleştirilmesine karşılık, finansman darboğazına giren Rolls Royce ve Laird Ltd'nin mülkiyeti devlete aktarılmıştır.

Fransa'da ve İtalya'da da aynı örnekler vardır.Özellikle İtalya'da savaş sonrası kamusal mülkiyetin gelişmesi daha çok finansal darboğaza giren özel işletmelerin kurtarılması kaygısından kaynaklanmaktadır.

Kamu mülkiyetindeki işletmelerin devlet sübvasyonundan yararlanarak özel sektöre düşük fiyatla girdi

sağlamaları, bu sektördeki kâr oranının yükseltilmesine ve sermaye birikiminin hızlanmasına yardım eder, Ancak bu gerçeğe çelişiyor gibi gözükten farklı öneriler ve uygulamalarda vardır. Örneğin, özel tekellerin piyasa üzerindeki denetimlerini, iktisadi ve siyasi etkilerini bertaraf edebilmek için KİT sistemine başvurulmaktadır. Bu yaklaşıma göre KİT'ler kâr maksimizasyonuna değil refah optimizasyonuna (en uygun koşul) yönelen, özerk karar alma merkezleridir. Bundan dolayı KİTler doğal tekellerin bulunduğu ve kamu yararının ağır bastığı sektörler dışında da piyasaya girerler. Buna yönelik uygulamalar ülkelere göre değişse de, bu uygulamalar KİT sektörünün hızla genişlemesine neden olmuştur. Nitekim 1970 lerde hızlanan sermayenin uluslararasılaşma sürecinde devlet aktif olarak yer almıştır. KİT sistemide birikim sürecinde yerini almakta ve konjonktürdeki değişimlere uyum sağlamaya çalışmaktadır, 1970 lerin sonunda 487 en büyük çok uluslu firmanın 38'inde devlet işletme sermayesinin yarısından çoğuna sahip olup, 9'unada iştirak etmiştir, 1965 te benzer bir grup içinde devlet 17 çok uluslu firmanın mülkiyetine sahip olup, 3'ünde iştirak etmektedir.

Yine, batı Avrupa'da plânlama geleneği olan ülkelerde, plân hedeflerinin belirlenmesi ve gerçekleşmesinde KİT'ler son derece önemli işlevlere sahiptirler. Özellikle,fıyat iştirak,istihdam hacminin genişletilmesi,Ödeme ler bilançosunun dengeye yönelmesini usai hasıla artış hızının yükseltilmesi gibi kapsamlı makro ekonomik hedeflerin gerçekleşmesinde KİT'lerin önemli rolleri vardır.

Bu aşamada iki noktanın altının çizilmesi gerekmektedir. Birincisi, Tarihsel ve sektörel nedenler kadar, özel tekellere kaynak aktırımı ve refah devleti anlayışı gibi birbiriyle çelişkili gözükülebilen etkenler» gelişmiş ülkelerde kamu sektörünün

benimsenmesine yol açmıştır. Aynı zamanda devletin kısa vadede finansal rentabilites' düşük alanlarda üretim sürecine girerek yüksek rantabilite sektörleri özel sektöre devretmesi, KİT sisteminin sektörler arası kaynak dağıtımının düzenlenmesindeki önemini ortaya koymaktadır. İkincisinde, KİT sisteminin uygulanmasında ideolojinin etkisinin son derece dikkatli yorumlanması gerektiği* Çünkü, kamu mülkiyet biçiminin yaygınlaştı olması sosyalist uygulamaları çağırışta da, farklı amaçlara aynı araçlar ile ulaşılabilceği gerçeğimde göz önünde bulundurarak, sosyalist olmayan hedeflere KİT'ler aracılığıyla da ulaşılabilceğini unutmamalıyız. Bundan dolayı kapitalist ülkelerde devletin ekonomide motor rolünü üstlenmesinin nedenini» ideolojiden çok pragmatizm ve ekonominin yapısal sorunlarında aramalıyız.

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER'de KİT SİSTEMİ*

Az Gelişmiş Ülkeler'de (AGÜ) kamu işletmeleri geniş bir yelpazede önemli paylara sahiptirler, KİT'lerin toplam katma değer içindeki payı birçok ülkede %50'yi aşmakta, toplam yatırımlardaki pay %25'lere ulaşmakta, tarım kesimi hariç toplam istihdamdaki KİT payı %15 civarında olup, KİT'lerin iç kredi kullanımında %30, dış kredi kullanımında ise %20 dolayında bir paya sahip oldukları görülmektedir.Özellikle uygulamalarının yoğunlaştığı 1980'lerin sonunda dahi KİT sektörü AGÜ'lerdeki önemini korumuştur, 1950'lerle birlikte teorik plâtfomda giderek güçlenen "Kalkınma İktisadi ve Kalkınma Modelleri" KİT sisteminin gelişimini etkilemiştir. Bu görüşe göre kalkınma, sanayileşme ile özdeşdir, Bunun için kapitalist dünya ekonomisinden belirli bir kopuş yani merkez ile ilişkilerde bir gevşeme gerekmektedir, Yani ulusal iktisadi bağımsızlık ön plândadır, KİT'lerin varlığı iktisadi ve sosyal hedefler bağlamında ele almır. Bundan dolayı KİT'ler çok farklı alanlarda faaliyet gösterirler.

Kalkınma iktisadi çerçevesinde geliştirilen birçok modelde, uluslararası işbölümünün AGÜ'leri olumsuz etkilediği görüşü egemen olmuştur. "Karşılıklı Üstünlükler" teorisine uyan uluslararası işbölümüne

göre AGÜ'ler tarımsal ürünler ve doğal kaynakların ilksel maddelerinin ihracatçısı, gelişmiş ülkeler ise dayanıklı tüketim malları ve lüks mallar ihracatçısıdır. AGÜ'lerden alınan ilksel maddeler işlendikten sonra onlara pahalıya satılır. Dolayısıyla dış ticaret hadleri AGÜ'ler aleyhinedir, AGÜ'lerin önünde tek seçenek kalmaktadır, sanayileşmek ve sınav ürünleri ihraç etmek, Ancak, salt piyasa koşullarıyla da bu amaca ulaşabilmenin olanaksızlığı ortadadır. Bundan dolayı sanayileşmenin motoru KİT'ler olmaktadır. Sanayinin gelişebilmesi içinde, korumacılığı güçlendiren önlemler önerilmektedir. Bu bağlamda AGÜ'lerin önünde üç seçenek vardır; devletin başat role sahip olduğu ekonomiler, devletin sürükleyici rol üstlendiği ekonomiler, devletin özel çıkarlara tabi olduğu ekonomiler.

Birinci grupta devlet büyük ölçüde piyasa mekanizmasına hakimdir ve onun yerini alarak kalkınma hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. İkinci grupta devlet ve KİT'ler özel sektörün gelişmesini sağlayacak koşulları oluşturur. Üçüncü grupta ise devlet kaynak dağıtımını bazı sosyal gruplar ve/veya etnik gruplar lehine yapmakta ve rant yaratmaktadır.

Bu üç model birbirinden tamamen kopuk değildir. Birinci modelden ikinciye kayma olduğu gibi, üçüncü model ikinci grupta da vardır.

TÜRKİYE'de KİT'ler.

Kurtuluşunun hemen akabinde İzmir'de Kazım Karabekir'in başkanlığında toplanan iktisat kongresinde ülkenin liberal ekonomi ile kurtulacağı sonucuna varıldı. Çıkarılan teşvik-i sanayi kanunu ile özel kesime sanayi hamlesi yaptırtılmak istendi. Ayrıca 1923-30 arası yabancı tekelere'de imtiyazlar verildi. Örneğin, kibrit yabancı bir tekele, akaryakıt ise standart oil'e verildi. Devlet bu yıllarda bir tek demiryolu yapımı ile ilgilendi. Ancak 1931'e gelindiğinde sanayi ürünleri üretiminde kayda değer bir artış olmadığı gibi, 30'dan 31'e üretim gerilemesi de oldu, Örneğin 1930'da 63.000 ton olan şeker üretimi 31'de 44.000 tona, çimento üretimi 60.000 tondan 30.000 tona, yün dokuma ise 1.080.000 tondan 916.000 tona geriledi, Bu olumsuz tabloda elbette 1929 dünya ekonomik bunalımının

etkisi büyüktür. Sonuç olarak liberal ekonominin Türkiye için uygun olmadığı kanaatine varılarak, devletin ekonomiye girmesi kararlaştırıldı.

1933'te tek parti olan CHP'nin programı da değiştirilerek, ekonomide devletçilik ilkesi benimsendi, Ancak Atatürk'ünde ifadesiyle, Türkiye'deki devletçiliğin, sosyalizm kuramcılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınan bir sistem olmadığı vurgulanıyordu, ilk beş yıllık plân 1933-37 yıllarını kapsıyordu. Bu dönemde oluşturulan kuruluşlar şunlardı: Pamuklu Mensucat Sanayii (Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Konya) 4plik ve dokuma (Nazilli, Malatya), İğdir iplik fabrikası, Karabük Demir Çelik, tizmit kağıt sanayii, Toprak Sanayii (Kütahya Seramik, Paşabahçe Şişe ve Cam, bazı çimento fabrikaları), Keçiözümlü Kükürt Sanayii, Kimya Sanayii (Gemlik Suni İpek, İzmit Süper Fosfatısparta Gülyağı).

1938-42 yıllarını kapsayan İkinci beş yıllık plan ise savaş yıllarının finansman güçlükleri ve devletçilik aleyhine yükselen muhalefet dolayısıyla yarı kalmıştır. Buna rağmen 1930-40 arası yılları Türk ekonomisi açısından çok önemlidir. Bu dönemde, hammaddeleri tamamen Türkiye'ye bağlı sanayiler, çok az bir borçla, çok ucuza kurulmuşlardır. Bunun sonucu olarak, Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH) %4,7, kişi başına gelir %2,6 artmış, 1938 yılı hariç dış ticaret açık vermemiş, Sanayii'nin GS MH'daki yeri %11,4'ten %18,9'a çıkmış, yine bu on yıllık dönemde enflasyon hemen hemen sıfırdır. Bölgeler arası dengesizlik göz önüne alınarak fabrikaların her bölgeye yayılmasına dikkat edilmiştir. Bu dönemde bir çok yabancı kuruluş millileştirilmiştir, Başanlı olunmasının başta gelen nedenlerinden biri de 3640 sayılı yasa ile KİT'lere tanınan özerkliliktir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, üretim ile tüketim arasındaki denge bozulunca çeşitli ihtiyaç maddelerinin dağıtımının tasarruflu kullanımının sağlanabilmesi için yeni KİT'ler oluşturuldu. Akaryakıt dağıtımının düzenlenmesi için Petrol Ofisi kuruldu. Tahıl ürünlerinin dağıtımı için TMO görevlendirildi, Bundan dolayı, savaş yıllarında çekilen akıntılarının vebalı KİT'lere ve

Devletçiliğe yüklendi. Devletçiliğe ve KiT'lere karşı politikalar güç kazandı. 1946 da kurulan DP.KiT'leri özelleştireceğim diyerek 1950'de iktidara geldi. Ancak 1950 sonrası yeni yeni KiT'ler kuruldu (TPAO, DMO,ET ve BALIK KURUMU vb). 1960 sonrası DP'nin devamı olan AP dönemlerinde de yeni KiT'ler kuruldu (PET- KİM» İskenderun Demir-Çelik), DYB, TEK, ÇAY-KUR, KBI).

Yani liberal ekonomiyi savunanlar yeni yeni KiT'ler kurmuşlar, kurmak zorunda kalmışlardır*

Bu somut tabloya rağmen, özellikle son yıllarda özelleştirme bayrağı açanların, KiT'lere yönelik eleştirilerini kısaca değerlendirmede yarar var.

Bu eleştirileri şu başlıklar altında toplayabiliriz: KiT'ler açık veriyor, KiT'ler tekel yaratıyor, KiT'ler geri teknolojiyle çalışıyor, KiT'ler başarısızdır. Şimdi bunları tek tek inceleyelim.

KiT'LER AÇIK

VERİYORLAR:Sayın Başbakan, KiT açıklarının 80 trilyon TL olduğunu söylüyor. Ancak Demirci hükümeti döneminde ekonomik programın hazırlanmasından sorumlu bakan olan Sn, Çiller'in hazırlayıp Hükümetçe onaylandıktan sonra resmi gazete'de yayınlanan (4 Kasım 1992) programda şöyle denilmektedir: "İşletmeciler KiT'ler 1990 yılı 920 milyar, 1991 yılı 17.6 trilyon zarar ile kapatmışlardır, 1992 yılı zararının ise 16.5 trilyon TL olması beklenmektedir. 1991 yılı zararının hızla yükselmesi esas olarak, bazı kuruluşlar tarafından daha önceki yıllarda aktifleştirilmek suretiyle itfa edilen sabit kıymetlere ilişkin geçmiş yıl kur farkları ve faizlerinin 1991 den itibaren gider olarak kar-zarar hesabına geçirilmesinden ileri gelmektedir". Yine aynı raporda 1993 KiT borçlanma gereği 35 trilyon TL olarak ortaya konulmaktadır.

(Açıklayıcı Not: Dolar karşılığı alman sabit tesislerin-makina, araç »gerek- değeri de dolar artınca artar. Muhasebe kayıtlarında, sabit tesislerin kur farkından dolayı artan değeri belirtilmeyip, kur farkı zarar yazılırsa muhasebe ve vergi mevzuatına göre yanlış yapılmış olur. Kur farkları zarara atılırsa hiç bir Özel kesim firması vergi vermez. Elbette işletmenin alıp sattığı mallar için kur

farklarının zarara yazılması doğrudur).

Bundan dolayı Özal döneminde, Türkiye'de satışa esas değerlendirmeleri yapacak muhasebeci standartı yoktur gerekçesiyle, bu değerlendirmeler, yabancılara ve onların izin verdiği yerli firmalara, büyük paralar ödenerek yaptırılmıştır.

Yani muhasebe hileleri ile zararlar çok yüksek gösterilmektedir. Bu bağlamda yapılan hesaplamalara göre, 1993 zararı 24 trilyon civarındadır.

Açık verme sorununa sistem açısından da yaklaşabiliriz. Üretim, özkaynak ve kredi kullanımıyla yapılır* Şayet firmalar üretimi özkaynaklarıyla yürütürlerse, banka ve diğer mali sistemlerin varlık nedenleri ortadan kalkar* Firmalar açık vermezse kredi almazlar, böylece bankaların varlık nedeni ortadan kalkar. Bankalar açık vermezse mevduat var olmaz, toplumsal birikim durur.

Birde KiT'lerin kamu kesiminden sadece aldıkları hesaplara girmektedir. Oysa KiT'lerin devletten alacağı da vardır. Özellikle, TEK ve PTT gibi kuruluşların devletten trilyonlarca liralık alacakları, muhasebe sisteminin özelliklerinden dolayı hesaba katılmamaktadır,

KiT'LER TEKEL YARATIYORLAR

SUÇLAMASI! Özelleştirmenin en Önemli nedeninin tekelleşmeyi ortadan kaldırmak olduğu söyleniyor. Dünya'da; tek bir işyerinin toplam üretim ve satışların %20'sinden, iki işyerinin %30'undan, üç işyerinin %40'ından, dört işyerinin %50'sinden fazlasını ürettiği durumlarda tekelin varlığı kabul edilir.

Ülkemizde yapılan araştırmalar, hemen hemen tüm sanayi üretiminin tekelci aşamada olduğunu ortaya koymaktadır (2). Bundan dolayı, bir kamu tekelinin, özelleştirilmesiyle tekel ortadan kalkmaz sadece mülkiyet el değiştirmiş olur.

Kapitalizmin doğası sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesini gerektirir. Böylece rekabetçi piyasa ekonomisi ortadan kalkar, Rekabetle güçlünün zayıfı, büyüğün küçüğü yutması tekelci düzeni kendiliğinden doğurur. ABB'de i 880 yılında çıkarılan Anti-Tekel yasaları ile yüzyılın başında tekeller kısa bir süre için kırılmıştır ancak bu çalışmalar başarısız kalmıştır. Çünkü teknoloji ve

rekabet yasası tekelleri oluşturmuştur. Serbest piyasa dünyanın hiç bir yerinde yoktur. Kanımca günümüzde serbest piyasanın yegane örneği(o da tartışılabilir) semt pazarlarıdır.

KiT'LER GERİ TEKNOLOJİYLE ÇALIŞIYORLAR SUÇLAMASI*

Bu tesbit doğrudur, Ancak geri teknoloji sadece kamunun değil. Özel sektöründe sorunudur. Yani bu sorun Türkiye'nin bir sorunudur.

S mai yapı, verimlilik, üretim ölçeği, teknoloji ve sermaye yoğunluğu açılarından incelenir.

Çalışan kişi başına yaratılan katma değer bazında tanımlanan iş gücü verimliliği 1970-79 arası imalat sanayiinde %CU din Bu güneydoğu Asya, Latin Amerika ve Afrika ülkeleri ile karşılaştırıldığında çok düşüktür. 1980-88 döneminde imalat sanayiindeki verim artışı ise %7.4 tür. Bu Güneydoğu Asya'ya göre düşük, Latin Amerika'ya göre yüksektir, 70'lerdeki işgücü verimliliğinin düşük olmasında üretim ölçeğinin küçük, sermaye yoğunluğunun düşük, kullanılan teknolojinin geri ve emek-yoğun oluşu gibi etkenler rol oynamıştır. Bu dönemde sabit sermaye birikiminin hızlı olmasından dolayı kapasite kullanım oranları da düşüktür. Ayrıca dönem sonunda ortaya çıkan ithalat tıkanıklıkları da kapasite kullanımının da ek düşmelere yol açmıştır, 80 sonrası verimlilikteki artışın ana nedenleri, sermaye birikiminin ütime yönelmesi, ithalat tıkanıklıklarının giderilmesi, bunlara bağlı olarak kapasite kullanımının artması, ihracata yönelen firmaların kalite iyileştirici ve maliyet düşürücü yollara girmesidir, Ancak, bu dönemde yatırım eğiliminin zayıflaması ve ekonominin talep kısıcı politikalarla daha düşük bir gelir istihdam düzeyinde dengeye getirilmesi çabaları verimlilik artışlarını sınırlamıştır,

Alt sektörler açısından bakıldığında da, üretim ölçeğinin büyük, sermaye yoğunluğunun fazla olduğu sektörlerde verimlilikte artmaktadır. Elbette, üretim teknolojisi, fiyatlandırmalar, pazar yapılan, özendirme Önlemleri ve rekabet biçimlerinde verimliliği etkileyen faktörlerdir,

Üretimdeki artışların ve belli koşullarda teknolojik gelişiminde ölçüsü olarak, Toplam Faktör Verimliliği (TFV) kullanılmaktadır. Kuramsal anlamdaki yetersizliğe rağmen bu faktör ampirik çalışmalarda yoğun olarak kullanılmaktadır*.

Ülkemizde yapılan çalışmalar, var olan yetersiz verimliliğin, özel ve kamu sektörleri arasında belirgin farklılıklar ortaya koymadığını göstermektedir. 1973-79 döneminde TFV kamu sektöründe %9, özel sektörde %46 azalma göstermiştir. 1979-85 döneminde ise özel sektörde %2.5'lik bir azalma gösteren TFV, kamu sektöründe %7.6'lık bir artış göstermiştir.

Faktör Verimliliğini artırmak için bütün Türkiye'de harcanan Araştırma-Geliştirme harcamaları 1992 yılında 1.316 milyar liradır. Bu da GSMH'nin %0.33'üdür. 1980 sonrası firmaların AR-GE harcamaları yerine teknoloji transferini yeğledikleri görülmektedir. Teknoloji transferi de iç pazara yönelik üretim alanlarını kapsamakta ve daha çok makina-teçhizat ithali, patent, lisans ve know-how anlaşmalarıyla gerçekleşmektedir.

Yani teknoloji ve verimlilik sorunu genel bir sorundur, bunu sadece KiT'lere yüklemek yanlıştır.

KİTLER BAŞARISIZDIR SUÇLAMASI

Kiit'lerin devlet malı olmasından dolayı buralarda ciddi çalışılmadığı, har vurup harman savurduğu söylenerek Kiit'lerin başarısız oldukları vurgulanıyor.

Ancak, başarısızlık durumu özel sektörde olursa» kamu onları kurtarıyor. Hepimizin bildiği» Güney Sanayi, Paktaş, İzdaş, Metaş, Asil Çelik Örnekleri bunun kanıtıdır. İhracatçılar sıkışınca navlun iadeleri Çıkartıldı, ark ocak sahipleri sıkışınca hurda ithalatına 20 dolar sübvasyon verildi. Cam kesimi sıkışınca hemen anti-damping vergi kondu, bankalar sıkışınca varlığa dayalı menkul değerler (VDMK) çıkartıldı.

Özel kesimin başarısızlığına devlet tarafından çareler aranırken Kiit'lerin başarısız olmaları için herşey yapıldı.

Konuyu sonuçlandırmadan Önce bazı farklı noktalara da değinmekte yarar var, Özellikle 1983 yılından

itibaren daha bir yoğun uygulanan para politikaları ile ekonomide oluşan enflasyon zararları Kiit'ler üzerine yığıldı, Döviz fiyatlarının sürekli yükselişinden dolayı sermaye kaçışım Önlemek için faizlerde reel olarak (enflasyon oranı+ faiz oram) aitti. Bu olumsuzluk her kesimi etkiledi, kar artışı durdu. Özel kesim bu kayıplarını para ticareti yaparak gidermeye çalıştı. 1992 de 500 büyük özel kesim firmasının karlarının %39'unu Repo faizleri oluşturmaktadır.

Ayrıca, Kiit'lerin yüksek faizle finanse edilmesi gibi cinayetle eş anlamlı olabilecek bir olgununda belirtilmesi gerekiyor, Bugün en büyük faiz borcu altında olan Kiit olarak bilinen TMO en tip ömektir, TMO köylünün ürünlerini hasat sonunda hemen satın alır ve yıl içerisinde bunları satar. Yaz aylarında yapılan bu alımlar için ek bir finansman gerekmektedir. Bu da Merkez Bankasından alınan kısa vadeli avansla sağlanır, Satış yapılıncı Merkez Bankasına geri ödeme yapılır, 1988 yılında Özal, ihtiyacınız olan krediyi herkes gibi serbest piyasadan alın dedikten sonra, o yıl gerekli olan 8 trilyon TL'nin bulunabilmesi için iç ve dış kredi piyasalarından çok büyük faizlerle borç alındı. Dış piyasadan döviz olarak alınan bu krediler, doların değeri arttıkça gerek ana para gerekse faiz olarak katlanarak büyümüştür,

Kiit'lerin kar amacı dışında da topluma hizmet ettikleri unutulmamalıdır. Kiit'ler tarım politikalarının uygulanmasını sağlarlar, vergi, sigorta primi kaçınnazlar, kaçak işçi çalıştırmazlar, ana mallar, sanayii ve enerjinin üreticisi büyük ölçüde Kiit'lerdir, Devletin özel sektörü teşvik politikalarının uygulanması Kiit'ler aracılığıyla yapılır, Kiit'ler geri kalmış yörelere özel kesimden daha çok hizmet götürürler, bazı stratejik yatırımlar Kiit'lere yaptırılır,

Yine hizmet veren Kiit'lerin sosyal sorumlulukları olduğu unutulmamalıdır. Örneğin uzak bir köyüne özel banka aracılığıyla havale yapamayabilirsiniz, ama kamu bankası bu hizmeti yapmak zorundadır. Demiryolları, denizyolları yolcunun çok az olduğu geç saatlerde de hizmet vermek zorundadırlar, PTT aracılığıyla en uzak köylere mektup,

telgraf gönderebilirsiniz. Bu görevler yerine getirilirken zararlar bile bile göze alınır.

Devlet dolaylı vergi toplamada Kiit'lerden yararlanır. Bunların başında tekel gelmektedir. Sigara ve içkiden dolayı vergiyi tekel toplar. Şeker Fabrikaları, şeker istihlak vergisini, TPAO ve Petrol Ofisi akaryakıttan vergi toplarlar. Bu vergi toplamada Kiit'ler hiç bir bedel talep etmezler. Ayrıca, birçok bakanlık, okul, devlet dairesi ve askeri birlik, bir bütçe döneminde, PTT, TPAO, TEK gibi Kiit'lere trilyonlarca lira borçlanabilirler. Yani Kiit'ler aynı zamanda hazinenin yardımcılarıdır.

Kiit'ler iktisatçıların "Ücret Malı" olarak isimlendirdikleri temel mal ve hizmetleri düşük fiyatla üretip ve satarak işgücünün yeniden üretim maliyetini aza indirirler, böylece genel ücret düzeyinin düşük kalmasını sağlarlar. ET-BALIK, ÇAY-KUR ve benzerleri besin ürünlerini, Demir Yolları, Deniz Yolları şehir içi ulaşımını ucuza sağlarlar.

Şu andaki bazı dev özel sektör kuruluşlarının, Kiit'ler sayesinde oluştuğu unutulmamalıdır. Örneğin DMO, Arçelik'in kumcu ortağıdır, Süreç içinde DMO'nun payı azalmış, özel kesimin payı artmıştır. Şu anda DMO küçük bir ortaktır. Yine Çanakkale Seramik, Etibankla birlikte kurulmuştur.

Yine bilinmesi gereken bir olayda Kiit'lerin 1980 den beri kadro şişkinliğini bertaraf etmiş olduklarıdır. Toplam 41 Kiitte 1989,90,91 yıllarına göre çalışanların sayısı şöyledir: 581.549,574.018,563.220. Ancak Kiit'lerin kendi yasalara ve 440 sayılı yasa gereğince birer yönetim kurulu vardır. Buralarda ehil kişilerin atanması gerekirken, iktidar partilerine yakın kişilerin atandıkları doğrudur. Fakat Kiit'leri yönetenler genel müdür, genel müdür yardımcısı ve bağlı oldukları bakanlıktır. Ancak Kiit'lerle ilgili kararlarda en çok Hazine Müsteşarlığı söz sahibidir,

Kiit sorununa tek bir açıdan değilde, anlatılmaya çalışılan bütünlük içerisinde yaklaşılabilmeye daha sağlıklı değerlendirmeler yapılabilir. Türkiye'nin genel ekonomik sorunlarından kaynaklanan olumsuzluklar Kiit'lerde de, özel sektörde de vardır. Sayın Arslan Baser Kafaoglu'nun deyişiyle, "deniz kirlenirse bundan bütün balıklar

nasibini alır", Sorun ekonominin genelinde yatmaktadır. Bu gerçeği unutup sadece KİT'leri suçlayarak sorun çözümlenemez. Bir çok KİT, Çok fazla olmayan finansman katkılarıyla kısa sürede kar'a geçebilecek konumdadır. Bunun en somut örneği Karabük'tür, 45 milyon dolarlık bir makina ilavesiyle (ihaleside yapılmıştır ve nisan 1994 sonuna kadar kesin cevap verilmesi gerekmektedir) üretimin tonunda 82 dolarlık bir tasarruf sağlanabilecektir. Buda yıllık 62 milyon dolar etmektedir ve şu andaki zarar miktarına eşittir,

Karabük'ün üç yıl içerisinde kar'a geçebileceği yapılan fizibilite çalışmalarıyla ortaya konmuştur ve tüm yetkililer bunu bilmektedir. Öyleyse, özelleştirmenin nedenleri KİT'lere getirilen suçlamalarda değil başka yerlerde aramalıyız,

Kapitalizm'ml1970 li yıllarda girdiği kriz başlangıçta kar sorunu olarak kendini göstermişti. 80 li yıllarda uygulanan, çalışanların gelir düzeyini düşürmeye yönelik politikalar kar sorununu çözmeye çalışırken pazar sorununu Ön plana çıkardı. Bugün hem kar hem pazar sorunu kapitalizmin önündeki ana iki sorundur. Sermaye yoğunlaşıyor, üretici güçler geliyor ama dünya pazarının fiziksel olarak büyüme imkanı yok. Bu durum teknolojik gelişmeyi olumsuz etkiliyor, teknoloji rahatlamıyor. Sermaye açısından» her düzlemde yeniden yapılanma zorunluluğu ortaya çıkıyor. Dünya işbölümünden devletin rolüne» üretim sürecinden firma yapısına, teknolojinin üretiliş tarzından bilginin üretimdeki konumuna kadar her şeyin yeniden yapılanması gerekmektedir. Sermaye artık kabına sığamamakta, geleneksel mekanizmalar sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır» Uluslarüstü sermaye bir yandan bağımlı ülke pazarlarını ve onların başat üretim sektörlerini doğrudan ele geçirmeye çalışırken diğer yandan daha önce pazar ilişkilerinde sınırlı olarak yer alan alanlar(egitim, sağlık, askeri üretim vb) pazar denetimine almaktadır. Ulusal devletlerin kanatları altında gelişen yerli tekeller de yaşayabilmek için uluslarüstü sermaye'ye entegre olmak zorunda olduklarını bilerek benzer bir pazarı genişletme süreci yaşamaktadırlar. Dünya tekelleri de bugüne kadar

uluslararası faaliyetlerini kendi ulusal devletlerinin koruyuculuğunda yaptılar. Büyümeleri, ulusal devletten bağımsızlaşma ve uluslarüstü tekeller olma konumuna geldi.

Böylece, devletin rolünün değişmesi bir zorunluluk oldu, Sermaye'ye yeni pazar alanlar açmak için devletin ekonomik alandaki payını özel sektöre devredilmesi gerekmektedir. Özel sektör artık bu alanlarda faaliyette bulunabilecek güçtedir, Bu yüzden bu alanlarda devleti istememektedir. TÜSTAD raporlarında da, iç ve dış güvenlik, adalet ve diplomasi dışında tüm alanların özel sermayeye açılması istenmektedir. Kapitalist devlet, sınıf egemenliğine dayanan üretim ilişkilerinin devamı için zorunlu olan bürokratik hizmetler (sistem iyi işliyorsay bu alanlarda dahil) ve ekonomik düzenleyicilik dışındaki alanları sermayeye açmaktadır.

Yine, özellikle kâr sorununun yoğun olarak yaşandığı sektörler de yatırımlar işgücü maliyetinin ucuz olduğu bölgelere kaymaktadır. Bu gelişmeden pay almak isteyen yerli sermayeler de ülkeyi yabancı sermaye için uygun hale getirmeye çalışmaktadırlar. Bu yönde atılan adımlar; alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, işgücünün denetim altına alınması, işgücü maliyetinin indirilmesi, gümrük duvarlarının kaldırılmasıdır. Tüm bu çalışmalar, Özelleştirme çalışmaları ile daha da hızlandırılmaktadır. Örneğin, NETAŞ'ında %51 hissesine sahip olan, telekomünikasyon alanında dünyanın dördüncü büyük firması olan Kanada Northern Telecom firması, Kuzey Amerika'da kapasite artırımına yönelik yatırım yapmama kararıyla, merkez ülkeler de sadece teknoloji üretim faaliyetlerini sürdürmeyi, rutin işleri işgücünün ucuz olduğu bölgelere kaydırmayı hedeflemektedir. Bunun yapılmasıyla bağımlı ülkeler de zaten çok sınırlı olan AR-GE çalışmaları da sektöre uğrayacak, teknolojik bağımlılıktan dolayı çok büyük bir kaynak merkez ülkelere kayacaktır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; Uluslarüstü konuma gelen büyük sermaye ile yaşayabilmek için ona entgra olmak zorunda olan bağımlı ülke sermayesi, devletin rolünde değiştiği yeni bir, ekonomik ve sosyal sistemin kurulmasını istiyorlar, Artık

Kit'lerin tarihi rolü sona ermiştir. Yeni pazarlar arayan sermaye ,artık ekonomik kaynakları devletle paylaşmak istemiyor.

Özelleştirme, dünya ölçeğinde açılan serbest piyasa savaşının bir alt başlığıdır. Serbest piyasa savaşının asıl hedefi, eskimiş bir yapıyı temsil eden kokuşmuş "devletçilik"¹¹ anlayışları değil, kollektif üretim ve yönetim biçimleridir, Özelleştirme, sermayenin ideolojik tercihinde geçilmesi zorunlu olan bir duraktır.

Sosyalizm deneylerinin yarattığı umutsuzluk ve kapitalist devletin ulaştığı kokuşmuş biçim* serbest piyasa ve özelleştirmeye, ideolojik olarak fiili bir üstünlük sağlamakta, farklı seçenekler ortaya konulmadığından dolayı da toplum sermayenin ürettiği politikalara mahkum kalmaktadır. Bugün ülkemizde geniş kitleler, özelleştirme sorunun sadece KİT işçileriyle sınırlı olduğuna ikna edilmişlerdir. Bundan dolayı özelleştirme karşıtı girişimler kiteselleşememekte, yerel düzeyde (özelleştirmenin yapıldığı yerlerde) kalmaktadır, Serbest piyasa ve özelleştirmeye yönelik yapılan karşı çıkışlar, başka çare yok, alternatifiniz varsa ortaya koyun söylemiyle karşılaşmaktadır,

ALTERNATİF NE OLMALI?

Mevcut sistem içerisinde ilk akla gelen öneriler; üretimi artırıcı politikaların tercih edilmesi, uzun vadede verim sağlanabilecek mega projelere son verilmesi, bölgesel dengesizlikleri göz önüne alan planlamalara öncelik verilerek yatırımlara gidilmesi, spekülasyon kazançlarının vergilendirilmesi, kayıt dışı ekonomiye izin verilmemesi, götürü ve tahmini vergilendirmelerin kaldırılarak, servet beyanı ve servet mukayesesi usullerinin geliştirilmesi şeklinde sıralanabilir.

Bunların gerçekleşebilmesi için, devlet ağırlıklı kalkınma yolu akla ilk gelen yöntem olabilir, Bilim adamlarından, sendikalardan, demokratik kitle örgütlerinden bu anlamda çeşitli öneriler gelmektedir.

Fakat, kâr maksimizasyonu ve yeni pazarlar gibi sorunlarla karşı karşıya olan uluslarüstü sermayenin ekonomik kaynakları artık devletle paylaşmak istemediğini, bundan dolayı devletin rolünün de değiştiği yeni bir ekonomik ve sosyal sistemin

kurulmasını istediğini, bu bağlamda da dünya Ölçeğinde bir serbest piyasa savaşının açıldığını, bu savaşın asıl hedefinin kolektif üretim ve yönetim biçimleri olduğunu göz önüne alırsak, yukarıda sıralanan önerilerin özgür ve eşit bir toplum istemi açısından zaafı taşıdığını görebiliriz.

Öncelikle yapılması gereken, toplumsal düşüncelerin, kolektif üretimin savunularak, ideolojik mücadeleye ağırlık verilmesidir. Toplumsal düşüncenin çeşitli sorunlarla karşı karşıya olduğunu bilerek ama onların aşılacağına olan inançla, toplumsal düşünce ve uygulamaların alternatifinin bireyci düşünce ve uygulamalar olmadığı vurgulanmalıdır. Bencilik, köşedönücülük demek olan serbest piyasa ideolojisinin yerine, dayanışmayı esas alan bir kültür oluşturulmalıdır. Böylesi düşüncelerin hayat bulması, toplumun örgütlenmesiyle, eşit ve özgür bir toplumu hedef alan toplumsal mücadeleyle birebir ilişkilidir. Somutlarsak, ülkemizde yakın geçmişte kurulmuş olan Demokrasi Platformu ve onunla organik ilişki içerisinde olması gereken yerel demokrasi platformlarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Örgütsüz kesimlerin örgütlenmelerine hız vermek gerekmektedir.

Böylesi örgütlenmeler, hedefi iktidar mücadelesi olan organizasyonlar değildir. Düzeni değiştirecek organizasyonlar değildir. İktidar mücadelesini siyasi parti yürütür, esas olan da budur. Ancak, iktidar mücadelesinde toplumsal dinamiklerle ilişki içerisinde yürür, İktidar değişikliğini beklemeden, sorunların çözümünü iktidar değişikliğine ertelemeyen, Çözümler üretilirmiyiz?

KİTler aktüel ve önemli bir konu. Bu konuda çözümsüz müyüz? Elbette değiliz. Tüm toplumumuz tarafından yaratılan KİT'lerin kapitalist devletin ve sermayenin sosyal ve ekonomik paydaları olmaktan çıkartılıp, özgürlük ve demokratikleşme mücadelesinde toplumun ortak malı olarak yer almasını sağlayacak modeller önerebiliriz. Bu perspektifle yaklaşırsak, KİTlerin mülkiyetiyle birlikte çalışanların, sendikaların, demokratik örgütlerin birlikte oluşturacakları örgütlenmelere

devredilmesini talep edebiliriz. Bu birim Örgütlenmelerinin koordinasyonu, demokratik olarak oluşturulacak merkezi bir örgütlenme tarafından sağlanmalıdır, Merkezi örgütlenme, KİT sisteminin bütünü ve herbir KİT'i tek tek ele alarak, sistemin emekten yana demokratikleşmesinin biçimlerini bulup, süreç içerisinde bu koordinasyonu gönüllü bir planlamaya geçmesini sağlayacaktır. Sermayenin haksız rekabetini önleyecek yasal düzenlemelerin tespit edilmesi ve demokratik baskı gücünün bu doğrultuda kullanılması merkezi örgütlenme tarafından gerçekleştirilecektir.

Üretkenliğin artırılması ve yönetim biçimi öncelikle karşılaşılan sorunlar olacaktır. Üretkenliğin artırılması üretene sadece söz ve denetim hakkının tanındığı bir biçimle değil, üretkenlerin üretimin tüm boyutlarına (üretim sonuçları da dahil) sahip oldukları bir biçimle sağlanır. Üretkenler, üretim sonuçlarını kendi yaşantılarında refah düzeylerinin artması şeklinde görmelidirler, Yönetim sorunu da» sahiplik ile teknik yöneticilik bir birine karıştırılmazsa kolaylıkla çözümler. Finansman sorununun çözümü, Kamu Bankalarının olanakları ve mülkiyet ile birlikte bu cephede yer almasını gerektirmektedir.

Böylesi örgütlenmeler hayat bulabilirse, gerek örgütlü toplumun oluşmasına gerekse toplumsal muhalefetin gelişmesine yararlı olabileceği gibi, kolektif üretimi esas alan toplumsal projelerin de alt yapılarını oluşturabilecek örnekler olabilirler.

Toplumsal dinamiklerin örgütlenmesine ve bu örgütlerin sürdürüleceği mücadelenin güçlendirilmesine yönelik getirilecek farklı öneriler, birbirinin alternatifi olarak değil birbirini tamamlar şekilde ele alınmalıdır.

EKLER:

* 1- Anayasanın 165. maddesinde "sermayenin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Devlete ait olan kamu kuruluşu veya ortaklıkları" şeklinde bir KİT tanımlaması vardır.

3346 sayılı kanunda ise "ödenmiş sermayenin yarısından fazlası kamu tüzel kişilerinçe sağlanmış olan kurumlar ile bu kurumların ödenmiş sermayesinin yarısından fazlasını sağladıktan diğer kurumlar" ile yukarıda sayılanlardan olmamakla beraber, kendilerine bazı kamu yetki ve görevleri verilmiş olup, galip vasıfları bu kamu hizmetlerini

yürütmek olan ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından olmayan özel kanunlarla tabii kurumlar ile İller Bankası bu kanunla denetime tabidirler denilmektedir.

233 Sayılı Kirler Hakkındaki KHK'de:

KİT, İktisadi Devlet Teşekkülü (LUT) ve Kamu İktisadi Kuruluşu'nun (KİK) ortak adıdır,

İDT: Sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan KİT'tir.

KİK* Sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kurulan, kamu hizmeti niteliği ağır basan KİT'tir,

Ayrıca, sermayesinin tamamı bir İDT'ne veya KİK'na ait olup ona bağlı işletme veya işletmeler topluluğuna "Müessese", bu işletme veya işletmelerden oluşan anonim şirketlere "Bağlı Ortaklık", Müessese ve bağlı ortaklıkların mal ve hizmet üreten fabrika ve diğer birimlere "İşletme" İDT ve KİK'ların veya bağlı ortaklıkların sermayelerinin en az %15'ine en çok %50'sine sahip oldukları anonim şirketlere "işirak" denir,

Fonksiyonları bakımından KİT'lere benzeyen, genel ve katma bütçeli dairelere bağlı döner sermayeli kuruluşlar, mahallerelerin ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ödenmiş sermayelerinin yarısından fazlasını sağladığı kurumlar ile bu kurumların ödenmiş sermayesinin yarısından fazlasını sağladığı kurumlar KİT sayılmamaktadır. 3346 sayılı kanunda, Merkez Bankasının KİT sayılmayacağı ifade edilmiş olup 233 sayılı KHK'de de Atatürk Orman Çiftliği, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Anonim Şirketi, İller Bankası, Ereğli Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü, İl Özel İdaresi ile Belediyelerin tek başına ve birlikte sahip oldukları iktisadi teşebbüslerin 233 sayılı KHK hükümlerine tabi olmadıkları belirtilmektedir.

2» Tek özel fabrikanın payının %20'den fazlası olduğu sanayi dalları:

Ulaşım araçları, motosiklet ve bisiklet imali, ambalaj, pişmiş kilden yapılan geçeler, kuyumculuk, boya, vernik ve lak, içten yanmalı motor ve türbünler, metal mobilya, metni ve ağaç işleyen makineler, şekerleme, kakao ve çikolata, çanak, çömlek ve porcelen.

İki özel fabrikanın payının %30'dan fazla olduğu dallar:

Saat imali, halat-ıpe-ıscim-ağ ve organ sanayi, L.P.G. tüpleme, tarımsal makina, deri eşya (ayakkabı ve giyim hariç), sabun-lemizleyici maddeler, diğer makina ve teçhizat, elektrikli ev aletleri, giyim hariç, hazır dokuma, süt mamulleri, diğer lastik mamulleri, şarap.

Üç özel fabrikanın payının %40'tan fazla olduğu dallar:

Tekerlek iç ve dış lastiği imali, madeni yağ, büro-muhasebe vı hesap makineleri, işlenmiş unlu ürünler, ana kimyasal maddeler, halı ve kilim sanayi.

Dört özel fabrikanın payının %50'den fazla olduğu dallar:

Radyo-televizyon ve haberleşme aletleri, mobilya ve raafuşat, motorlu ve kara ulaşım araçları, cam ve camdan mamul eşya.

Beş ve daha fazla fabrikanın egemen olduğu dallar: Radyo, TV ve haberleşme aletleri, mobilya ve mefruşat, motorlu ve kara ulaşım araçları, cam ve çamdan mamul eşya,

KAYNAKÇA:

* Korkut BORTAV, Ergun TÜRKCAN

Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler

* Arslan Başer K AFAOĞLU

KİT Gerçeği ve Özelleştirme

* BİREŞİM YAYINLARI

Toplum Suskun, Sermaye Serbest

* Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporları

* Konuyu yönelik çeşitli bildiri ve araştırmalar

* Çeşitli panellerdeki konuşmalar.